

АНОТАЦІЯ

Михальчук Богдан Сергійович. Учасницька демократія в умовах децентралізації влади в Україні: теоретико-правовий вимір. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, галузь знань 08 – Право. – Національний університет «Острозька академія». Міністерство освіти і науки України, Острог, 2024.

У дисертаційній роботі комплексно розглянуто теоретико-правовий аспект концепції учасницької демократії та її форм на місцевому рівні в Україні. В сучасних складних демократичних системах триває безперервний пошук концепцій, які сприяли б посиленню наявних демократичних інститутів. У цьому контексті учасницька демократія дозволяє розглядати індивіда як суб'єкт права, який через форми громадської участі може впливати на державотворчі процеси у своїй територіальній громаді. Відтак у роботі досліджено теоретико-правовий аспект розбудови системи суспільних відносин у межах учасницьких процесів на місцевому рівні в Україні.

У першому розділі *«Теоретико-методологічне обґрунтування учасницької демократії в теорії держави та права»* розглянуто витoki та підходи до розуміння сутності учасницької демократії у світовій та вітчизняній науці. У ході проведеного аналізу особливу увагу було приділено *концепту громадської участі*, який запропоновано визначати як наскрізний інтегральний елемент у складних демократичних системах. Такий підхід дозволяє в подальшому ширше розглянути питання застосування та класифікації форм громадської участі на місцевому рівні в Україні, а також дає підстави стверджувати про відсутність чітких меж та багатокомпонентність сучасних демократичних форм, їх здатність до інтеграції та посилення один одної при врахуванні окремих контекстів. Окрему увагу приділено аналізу підходів до вивчення *демократичних інновацій* як одного з елементів громадської участі, що на сьогодні широко досліджується в наукових студіях.

Досліджено термінологічне поле учасницької демократії, у межах якого на означення концепції як слова-синоніми використовують терміни «учасницький» та «партисипативний», а замість «форми» участі нерідко в науковому обігу з'являються терміни «інструменти», «механізми» тощо. Відтак з метою узгодження єдиного термінологічного словника запропоновано використовувати український відповідник до англійського «participate» – «брати участь / учасницький», а окреслюючи способи залучення громадськості до прийняття рішень та безпосередньої участі використовувати термін «форма» участі, як уже визначено, наприклад, у ст. 69 Конституції України.

Проведено аналіз правових засад та усталеної рамки на рівні міжнародного та національного законодавства, що формує подальші умови для правового закріплення форм громадської участі в актах локальної правотворчості. Розглянуто актуальні законодавчі ініціативи, зокрема законопроект № 7283 «Про внесення змін до Закону та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування», який суттєво доповнює та розширює правове закріплення форм громадської участі на місцевому рівні. Окремо з'ясовано, що запроваджені в часі воєнного стану обмеження практично не вплинули на застосування вже наявних форм учасницької демократії на місцевому рівні, що дає подальшу підставу для їх перспективного застосування, розвитку та масштабування.

У другому розділі *«Основоположні засади застосування учасницької демократії в українських громадах»* окреслено наявні форми громадської участі на місцевому рівні в Україні з особливим фокусом на розширення й невиключність їх переліку та важливість впровадження інноваційних форм у часі нових викликів. Досліджено й систематизовано ряд наявних класифікацій форм громадської участі, запропонованих українськими дослідниками впродовж останніх років. Перелік доповнено авторськими пропозиціями класифікувати форми участі за такими ознаками: функціонального призначення; фіксацією в нормативно-правових актах національного рівня; обов'язковості у використанні інформаційно-комунікаційних технологій; наявності міжсекторальних взаємодій.

З огляду на широкий спектр законодавчо закріплених форм громадської участі проведено комплексний аналіз та оцінку правової фіксації учасницьких форм в актах локальної правотворчості територіальних громад 22 обласних центрів України. У ході дослідження було виокремлено ряд викликів, які ускладнюють процеси застосування різноманітних форм участі. Серед найбільш типових викликів зафіксовано питання якості локальної законодавчої техніки, використання вивірених даних та врахування локального контексту, низький рівень міжсекторальних співпраць та якість ініціювання учасницьких процесів «знизу-вгору». Виявлено, що частина статутів територіальних громад обласних центрів оновлювалися понад десять років тому, і потребують нагального доопрацювання з метою врахування сучасних викликів та перспектив подальшого застосування й розширення переліку форм участі, зважаючи на продовження децентралізаційних процесів на шляху інтеграції України в Європейський Союз. Запропоновано ряд універсальних рекомендацій з метою покращення загальної рівня локальної законодавчої техніки.

Схарактеризовано наявні наукові підходи до розгляду статутів територіальних громад, у межах яких дослідники розглядають статuti, з одного боку, як «кодифікований акт», а з іншого – як «міську конституцію». У ході проведеного аналізу стану локальної правотворчості запропоновано розглядати сучасний етап як перехідний, що характеризується переходом до обов'язковості прийняття статутів, актуалізації місцевого референдуму як безпосереднього способу народовладдя на місцях, посилення ролі статуту як основоположного акту територіальної громади.

У третьому розділі *«Перспективи подальшого застосування учасницької демократії у децентралізаційних процесах»* здійснено аналіз непрямих обмежень щодо громадської участі у часі запровадженого правового режиму воєнного стану, що здебільшого стосуються спроможностей органу місцевого самоврядування здійснювати делеговані повноваження належним чином відповідно до Конституції України. Проведено міждисциплінарний аналіз понад 5 соціологічних досліджень та аналітичних матеріалів щодо рівня громадської участі, забезпечення прав внутрішньо-переміщених осіб, застосування

інформаційно-комунікаційних технологій у часі повномасштабної війни. З'ясовано, що волонтерство та грошові пожертви на підтримку опору російській агресії стали індикатором підвищення загального показника росту участі населення в громаді. Водночас суттєвого покращення потребує локальна правотворчість у контексті забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, які почасти зазначають про наявність дискримінації, відсутність прозорих критеріїв для отримання соціальної підтримки, неможливість долучатися до учасницьких процесів у якості жителя громади тощо.

Окремий фокус дослідження становило вивчення громадських асамблей як інноваційної форми громадської участі для застосування в українських територіальних громадах. Перспективне застосування, попри ряд потенційних ризиків у впровадженні, аргументовано наявною успішною закордонною практикою, поточними євроінтеграційними процесами та паралізованістю представницьких інститутів у часі воєнного стану.

Матеріали дисертації можуть бути використані для поглиблення знань про загальні концептуальні демократичні засади, розширення уявлення про теорію учасницької демократії, розвиток системи місцевого самоврядування, а також як теоретичний і практичний матеріал для впровадження та оновлення актів локальної правотворчості та підвищення рівня спроможності органів місцевого самоврядування генерувати якісні політики участі.

Ключові слова: учасницька демократія, органи місцевого самоврядування, локальна правотворчість, форми учасницької демократії, статuti громад, територіальна громада, громадянське суспільство, громадська участь, децентралізація, воєнний стан, права людини, самоуправління, євроінтеграційні процеси.

SUMMARY

Bohdan Mykhalchuk. Participatory Democracy in the Context of Decentralization in Ukraine: A Theoretical and Legal Dimension. – Manuscript of qualifying research paper.

Dissertation for attaining the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 – Law, field of knowledge 08 – Law. The National University of Ostroh Academy. Ministry of Education and Science of Ukraine, Ostroh, 2024.

The dissertation comprehensively examines the theoretical and legal aspects of the concept of participatory democracy and its forms at the local level in Ukraine. In modern complex democratic systems, there is a continuous search for concepts that would strengthen existing democratic institutions. In this context, participatory democracy allows considering the individual as a subject of law, who, through forms of public participation, can influence the state-building processes in their territorial community. Therefore, the work explores the theoretical and legal aspects of building a system of social relations within the framework of participatory processes at the local level in Ukraine.

The first chapter, «*Theoretical and Methodological Substantiation of Participatory Democracy in the Theory of State and Law*», examines the background and approaches to understanding the essence of participatory democracy in both global and national science. In the course of the analysis, special attention was paid to the *concept of public participation*, which is proposed to be defined as a cross-cutting integral element in complex democratic systems. This approach allows for a broader consideration of the application and classification of forms of public participation at the local level in Ukraine, and also gives reasons to assert the lack of clear boundaries and the multicomponent nature of modern democratic forms, their ability to integrate and reinforce each other, taking into account specific contexts. Particular attention is paid to the analysis of approaches to the study of *democratic innovations* as one of the elements of public participation, which is currently widely studied in scientific research.

The terminological field of participatory democracy is explored, within which the terms «partysypatyvnyi» and «uchasnytskyi» are used as synonyms for the concept, and instead of «forms» of participation, terms like «tools», «mechanisms», etc., often appear in scientific circulation. Therefore, to align a unified terminological dictionary, it is proposed to use the Ukrainian equivalent of the English «participate» – «брати участь / учасницький» (take part / participatory), and when defining the ways of involving the public in decision-making and direct participation, use the term «form» of participation, as already defined, for example, in Article 69 of the Constitution of Ukraine.

An analysis of the legal foundations and established framework at the international and national legislation level was conducted, forming further conditions for the legal consolidation of forms of public participation in acts of local lawmaking. Current legislative initiatives are considered, including Bill No. 7283 «On Amendments to the Law and Other Legislative Acts of Ukraine Concerning People's Rule at the Local Self-Government Level», which significantly supplements and expands the legal consolidation of forms of public participation at the local level. It is separately established that the existing restrictions during martial law have practically not affected the application of existing forms of participatory democracy at the local level, providing further grounds for their prospective application, development, and scaling.

The second chapter, «*Fundamental Principles of Applying Participatory Democracy in Ukrainian Communities,*» outlines the existing forms of public participation at the local level in Ukraine, with a special focus on the expansion and non-exclusivity of their list and the importance of implementing innovative forms in times of new challenges. A number of existing classifications of the forms of public participation proposed by Ukrainian researchers in recent years have been studied and systematized. The list is supplemented with the author's proposals to classify the forms of participation by the following criteria: functional purpose; fixation in the regulatory legal acts of the national level; mandatory use of information and communication technologies; and the presence of cross-sectoral interactions.

Taking into account the wide range of legally enshrined forms of public participation, a comprehensive analysis and assessment of the legal fixation of participatory forms in the acts of local lawmaking of territorial communities of 22 regional centers of Ukraine was conducted. The study identified a number of challenges that complicate the application of various forms of participation. Among the most typical challenges are the quality of local legislative techniques, the use of verified data and consideration of the local context, the low level of cross-sectoral cooperation, and the quality of initiating participatory processes from the bottom up. It was identified that some of the statutes of territorial communities of regional centers were updated more than ten years ago and need to be urgently revised to take into account current challenges and prospects for further application and expansion of the list of forms of participation, given the continuation of decentralization processes on the path of Ukraine's integration into the European Union. The author proposed a number of universal recommendations to improve the overall level of local legislative technique.

Existing scientific approaches to the consideration of statutes of territorial communities are characterized, within which researchers consider statutes, on the one hand, as a «codified act», and on the other – as a «city constitution». In the context of the analysis of the state of local lawmaking, it is proposed to consider the current stage as a *transitional* one, characterized by the transition to the mandatory adoption of charters, actualization of the local referendum as a method of democracy at the local level, and strengthening of the role of the charter as a fundamental act of a territorial community.

In the third chapter, «*Prospects for Further Application of Participatory Democracy in Decentralization Processes,*» an analysis is made of indirect restrictions on public participation during the legal regime of martial law, which mainly concern the ability of local self-government bodies to properly exercise delegated powers in accordance with the Constitution of Ukraine. An interdisciplinary analysis of over five sociological studies and analytical materials on the level of public participation, the rights of internally displaced persons, and the use of information and communication technologies during the full-scale war was conducted. It was found that volunteering

and monetary donations to support resistance to Russian aggression became indicators of an increase in the overall rate of public participation in the community. At the same time, local law-making needs significant improvement in the context of ensuring the rights of internally displaced persons, who often report discrimination, lack of transparent criteria for receiving social support, and the inability to participate in participatory processes as community residents.

A special focus of the research is the study of public assemblies as an innovative form of public participation for use in Ukrainian territorial communities. Despite a number of potential risks in implementation, the study argues for its promising use based on existing successful foreign practice, current European integration processes, and the paralyzation of representative institutions during martial law.

The dissertation materials can be used to deepen the knowledge of general conceptual democratic principles, expand the understanding of the theory of participatory democracy, develop the system of local self-government, and serve as theoretical and practical material for the implementation and updating of acts of local law-making and enhancing the capacity of local self-government bodies to generate quality participation policies.

Keywords: participatory democracy, local government, local law-making, forms of participation, statutes, territorial community, civil society, public participation, decentralization, martial law, human rights, legal consciousness, self-government, European integration.